

şirken özellikle onun yaşadığı XI. yüzyıl Bağdat'ının siyasî ve içtimâî tarihiyle ilgili incelemeler yaptı. Ortaçağ İslâm dünyasında eğitim ve bu dönemin medreselerine dair gerçekleştirdiği çalışmalar, Batı'da bu alandaki ilk bilimsel araştırmalar olması bakımından önem taşımaktadır. Makdisî ayrıca Dominique ve Janine Sourdel ile birlikte İslâm, Araplar ve Bizans üzerine incelemeler yapan pek çok bilim adamının bir araya getirildiği akademik konferanslar düzenlenmiş ve bildirileri yayımlamıştır.

Eserleri. A) Telifleri. 1. *Ibn 'Aqil et la résurgence de l'Islam traditionaliste au XIe siècle (Ve siècle de l'hégire)* (Damas 1963). Doktora tezidir. **2. *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*** (Edinburgh 1981). Ortaçağ İslâm eğitim kurumları alanında yapılmış en ayrıntılı ve özgün çalışmalardan biri olup Mahmûd Seyyid Muhammed tarafından Neş'etü'l-külliyât: Me'âhidü'l-'ilm 'inde'l-müslimîn ve fi'l-ğarb adıyla Arapça'ya çevrilmiştir (Cidde 1994). **3. *The Rise of Humanism in Classical Islam and the Christian West: With Special Reference to Scholasticism*** (Edinburgh 1990). **4. *Ibn 'Aqil: Religion and Culture in Classical Islam*** (Edinburgh 1997).

B) Neşirleri. 1. Muvaffakuddin İbn Kudâme, *Kitâbü'l-Tevvâbîn* (Dimaşk 1961). **2. Ebü'l-Vefâ İbn Akil, *Kitâbü'l-Cedel 'alâ tarîkati'l-fukahâ'*** (Dimaşk 1967; Fr. trc. "Le livre de la dialectique d'Ibn 'Aqil", *BEO*, XX [1967], s. 119-206). **3. Ebü'l-Vefâ İbn Akil, *Kitâbü'l-Fünûn*** (I-II, Beyrut 1970-1971). **4. Ebü'l-Vefâ İbn Akil, *Kitâbü'l-Vâzih fi usûli'l-fıkḥ*** (I. cilt, *Kitâbü'l-Mezheb*, Beyrut 1996). Eserin Makdisî tarafından yayıma hazırlanan ve her biri farklı adlar taşıyan diğer ciltlerinin Orient-Institut der Deutschen Morgenlandischen Gesellschaft tarafından Bibliotheca Islamica serisinde yayımlanması öngörülmektedir. **5. Muvaffakuddin İbn Kudâme, *Tahrîmü'n-naẓar fi kütübi ehli'l-kelâm*** (neşir ve İngilizce tercüme, London 1962). **6. İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, *et-Târîḥ*** (*Müzekkire*) (neşir ve İngilizce tercüme: "Autograph Diary of an Eleventh-Century Historian of Baghdad", *BSOAS*, XVIII/1-2 [1956], s. 9-31, 239-260; XIX/1-2 [1957], s. 13-48, 281-303, 426-443). Eser *History and Politics in Eleventh-Century Baghdad* içinde tekrar yayımlanmıştır (London 1991). **7. Ebü'l-Vefâ İbn Akil, *Resâ'il fi'l-Ḳur'ân ve işbâtü'l-***

ḥarf ve's-savt reddin 'ale'l-Eş'ariyye ("Quatre opuscules d'Ibn 'Aqil sur le Quran", *BEO*, XXIV [1971], s. 55-96).

C) Derlemeleri. 1. *Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* (Leiden 1965). **2. *L'enseignement en Islam et en occident au moyen âge: Communications présentées pendant la session des 25-28 octobre 1976*** (colloques internationaux de la Napoule, I, Paris 1977). **3. *La notion d'autorité au moyen âge: Islam, Byzance, occident*** (colloques internationaux de la Napoule, II, session des 23-26 octobre 1978; Paris 1982). **4. *Prédication et propagande au moyen âge: Islam, Byzance, occident*** (Penn-Paris-Dumbarton Oaks Colloquia, III, session des 20-25 octobre 1980; Paris 1983). **5. *La notion de liberté au moyen âge: Islam, Byzance, occident*** (Penn-Paris-Dumbarton Oaks Colloquia, IV, session des 12-15 octobre 1982; Paris 1985; son dört çalışmayı D. Sourdel ve J. Sourdel-Thomine ile birlikte yapmıştır).

Makalelerinden bazıları da şunlardır: "Nouveaux détails sur l'affaire d'Ibn 'Aqil" (*Mélanges Louis Massignon*, III [Paris-Damascus 1957], s. 91-126); "The Topography of Eleventh-Century Baghdad: Materials and Notes" (*Arabica*, VI/2 [1959], s. 178-197; VI/3 [1959], s. 281-309); "Ash'ari and the 'Ash'arites in Islamic Religious History" (*St.I*, XVII [1962], s. 37-80; XVIII [1963], s. 19-39); "Ibn Taimiya's Autograph Manuscript on Istihsan: Materials for the Study of Islamic Legal Thought" (*Arabic and Islamic Studies in Honor of Hamilton A. R. Gibb* [ed. G. Makdisi], Leiden 1965, s. 446-479); "The Marriage of Tughril Beg" (*IJMES*, I/3 [1970], s. 259-275); "The Sunni Revival" (*Islamic Civilization, 950-1150* [ed. D. H. Richards], Oxford 1973, s. 155-168); "Institutionalized Learning as a Self-Image" (*Islam's Understanding of Itself* [ed. R. Hovanissian – Speros Vryonis], Malibu 1983, s. 73-85); "The Juridical Theology of Shāfi'i. Origins and Significance of Usul al-Fiqḥ" (*St.I*, LIX [1984], s. 5-47); "Ethics in Islamic Traditionalist Doctrine" (*Ethics in Islam* [ed. R. Hovanissian], Malibu 1985, s. 47-63); "Magisterium and Academic Freedom in Classical Islam and Medieval Christianity" (*Islamic Law and Jurisprudence [Studies in Honor of Farhat J. Ziadeh]*, [ed. N. Heer], Seattle 1990, s. 117-133); "Baghdad, Bologna, and Scholasticism" (*Centres of Learning: Learning and Location in Pre-Modern Europe and the Near East* [ed. J. W. Drijvers – A. A.

MacDonald], Leiden 1995, s. 141-157); "Religion and Culture in Classical Islam and the Christian West" (*Religion and Culture in Medieval Islam* [ed. R. Hovanissian – G. Sabbagh], Cambridge 2000, s. 3-23). Makalelerinin bir kısmı *History and Politics in Eleventh-Century Baghdad* (London 1991) ve *Religion, Law and Learning in Classical Islam* (London 1991) adı altında kitap haline getirilen Makdisî, ayrıca *Encyclopedia of Islam (New Edition)* ve *New Catholic Encyclopedia*'da pek çok madde yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Makdisî, "Unconventional Education of a Syro-Lebanese American", *Paths to the Middle East, Ten Scholars Look Back* (ed. Th. Naff), Albany 1993, s. 199-230; *University of Pennsylvania Almanac*, XLIX/5, Philadelphia 2002 (maddenin yazımında, Shawkat M. Toorawa'nın Makdisî'nin anısına *Law and Education in Islam: Studies in Memory of George Makdisi* [ed. J. Lowry v.dğr.] adıyla yayımlanacak olan eser için yazdığı "Nomos kai paidia: A Bibliography of George Makdisî's Publications" başlıklı makalesinden faydalanılmıştır).

CENGİZ TOMAR

MAKDİSÎ, Muhammed b. Ahmed

(محمد بن أحمد المقدسي)

Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ el-Makdisî eş-Şâmî el-Beşşârî (ö. 390/1000 civarı)

Aḥsenü't-tekâsîm adlı eseriyle tanınan İslâm coğrafyacısı.

335 (946-47) yılı civarında Beytülmu-kaddes (Beytülmakdis) adıyla da tanınan Kudüs'te doğdu; bu sebeple nisbesi kaynaklarda Makdisî veya Mukaddesî olarak geçer. Hayatı hakkında bilinenler, *Aḥsenü't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-eḳâlim* adlı eserinde anlattıklarından ibarettir. İlk öğrenimine Kur'an'ı ezberleyerek başladı; arkasından Arapça nahiv dersleri aldı. Daha sonra Bağdat'a giderek Kadî Ebü'l-Hüseyn el-Kazvî'nî gibi hocalardan Hanefî fıkḥı öğrendi; bunun için kendisini Hanefî sayar. Fakat farklı mezheplere hoşgörüyle bakması ve Fâtımîler'e yakın ilgi duyması, onun bir Şii dâisi veya en azından Şîa sempatzanı olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Hayatının yirmi yılından fazlasını Endülü's, Sind ve İran'ın doğusunda yer alan Sicistan bölgeleri hariç İslâm dünyasını gezerek geçirdi. Gayri müslim ülkelerini gezmediği gibi onlardan bahsetmek ihtiyacını da duymamıştır. Seyahatleri sırasında 356 (967) ve 367 (978) yıl-

larında hacca gitti, Mecûsî ve hristiyan bayramlarına katıldı, mutasavvıflarla bir arada bulundu, gazilerle birlikte savaştı ve ribâtlarda yaşadı; 390 (1000) yılı civarında da vefat etti. Hayatı boyunca dikkatle topladığı bilgileri gördükleri ve okuduklarıyla ve daima kendi gözlemlerini daha tecrübeli seyyahlarınkilerle karşılaştırarak sorguladı; ayrıca ehil bulunduğu kimselere danıştı. Kırk yaşına geldiğinde doğrudan gözlem, araştırma ve kişisel deneyimlerine dayanan ünlü eserini kaleme almaya başladı.

Makdisî sosyal, ekonomik ve kültürel alanlara ilgisini yansıtan kendine özgü yaklaşımıyla erken dönem coğrafyasını günümüzde "beşerî coğrafya" denilen bilim dalına çeviren kişidir. O, coğrafyayı kendi orijinal alanından saptırmaksızın ilâhiyat ve hukuk âlimleri için temel bir disiplin olarak görür; coğrafi problemleri tartışırken de sık sık Kur'an'a ve hadis literatürüne atıflarda bulunur. Ayrıca meslekî terminoloji veren ve bunu kitabında önsözde açıklayan ilk müslüman coğrafyacısıdır. Bu terminolojide kasabalar (beled), şehirler (medine), metropoller (mısır), semtler (nahiye), yöreler (kura) ve bölgeler (iklim) bulunur. Makdisî ana kavramları adlandırmak için de özel ifadeler kullanmıştır; meselâ meşriq "doğu", şark "doğuya ait"; mağrib "batı", garb "batıya ait" demektir. İklim kelimesi de hem ülke veya yöre, hem yeryüzünün batı-doğu istikametinde bölündüğü yedi enlemsel bölge anlamındadır. Bu belirgin ayrımlar özellikle İslâm dünyasının coğrafi ve yeryüzünün astronomik bölümlenmeleri söz konusu olduğunda önem taşımaktadır. Makdisî, mensubu bulunduğu Belh coğrafya ekolüne göre genel olarak yirmi kabul edilen iklim sayısını denizleri, adaları ve bunları çevreleyen bölgeleri dışarıda tutarak on dörtle sınırlamıştır (bk. İKLİM).

Erken dönem coğrafyacılarını bütünden ziyade parçaya yönelmek ve aceleci davranmakla suçlayan Makdisî'ye göre mevcut kitaplar ya tavsifi, fizikî ve matematikî coğrafyaya dairdir ya da yalnız yollar ve ülkeler üzerine olup pratik kullanım bakımından yetersiz veya müellif hâmininin özel ihtiyaçlarına cevap verecek tarzda dar kapsamlı çalışmalardır. Ayrıca bunlar kasabalar ve nüfuslar, dil ve lehçeler, seyahat yolları, menzil ve mesafeler, mezhap ve fırkalar, örf ve âdetler, ticaret, ölçü ve para birimleri gibi ayrıntıları içerir ve bunların çoğu söylentilerden ibarettir. Kendisinin verdiği bilgiler ise ya şahsî

gözlemlerine dayanan tasvirleri ya güvenilir kaynaklardan duyduklarını veya yazılı belgelerden aldıklarını ihtiva eder. Ancak övgüye değer bulduğu amacını gerçekleştiren kendisinin de her alanda aynı başarıyı ortaya koyamadığı görülür. Her şeyden önce matematikî coğrafyaya yerince önem vermemesi bir eksiklik; haritaları Belh ekolünün eleştirdiği haritalarının taklididir. Bununla birlikte öğrenmek isteyip de araştırmaya vakit bulamayanlar için ana bölümden önce hızlı referans teşkil edecek şekilde şehir listesi ve diğer özellikleri içeren bir özet sunan ilk müslüman müelliftir. Ayrıca haritalarını o kadar güzel yapmıştır ki muhtevalarında büyük farklılıklar bulunan daha sonraki dönem haritalarında dahi örnekleri kullanılmıştır. Onun metninin önceki müelliflerinkilere nisbetle daha tavsifi olmasına karşılık deniz, nehir, dağ, çöl ve yolları farklı renklerle gösterdiği haritaları daha az detaylıdır. Makdisî'nin Büyük Okyanus teorisini benimsemesi ve haritalarında Akdeniz'in Atlas Okyanusu'nun küçük bir kısmını teşkil etmesine rağmen bazı müelliflerin Akdeniz ve Hint Okyanu-

su'nun Büyük Okyanus'un dışına aktığı inançlarına katılmadığı görülür.

Makdisî'nin Ortaçağ İslâm coğrafyasının en orijinal ve en önemli eserlerinden biri olan *Ahşenü't-tekâşim fi mârifeti'l-ekâlîm*'inin iki versiyonu vardır. Birincisi 375'te (985) Fars'ta (Güneybatı İran) tamamlanmıştır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2971; Leiden Bibliothek der Rijksuniversiteit, Cod. Or. nr. 2063); Michael Jan de Goeje'nin neşri (Leiden 1877) buna dayanır. İkincisi 387'de (997) yazılan ve Yâkût el-Hamevî tarafından istinsah edilen versiyondur. Daha sonra da neşirleri yapılan eser (Gâzî Tuleymât, Dimaşk 1980; Muhammed Mahzûm, Beyrut 1987) Batı dillerindeki bazı kısmî çevirileri yanında tam olarak Farsça, Urduca ve İngilizce'ye çevrilmiştir (*Ahşenü't-tekâşim*, B. A. Collins'in önsözü, s. XIV; ayrıca bk. AHSENÜ'T-TEKÂŞİM).

BİBLİYOGRAFYA :

Makdisî, *Ahşenü't-tekâşim*; a.e.: *The Best Divisions for Knowledge of the Regions* (trc. B. A. Collins), Reading 1994; J. I. Kratckovskij, *Târîhu'l-edebe'l-coğrafiyyi'l-Arabî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 208-215; A. Miquel, *La géographie humaine du monde musulman jusq'au milieu du 11e siècle*, Paris 1967-88, I-IV, bk. İndeks; a.mlf., "al-Mukaddasi", *El²* (İng.), VII, 492-493; Adî Yûsuf Muhlis, *el-Makdisî el-Beşârî hayâtühü ve menhecühü*, Necef 1393/1973; B. A. Collins, *al-Muqaddasi: The Man and His Work*, Michigan 1974; S. Maqbul Ahmad, *A History of Arab-Islamic Geography (9th-16th century A.D.)*, Amman 1995, s. 87-101; Felâh Şâkir Esved, "Menhecühü baḥşî'l-coğrafi 'inde'l-Makdisî", *el-Mevrid*, XVI/1, Bağdad 1987, s. 59-74; Akhtar Husain Siddiqi, "Al-Muqaddasi's Treatment of Regional Geography", *International Journal of Islamic and Arabic Studies*, IV/2, Indiana 1987, s. 1-13; J. H. Kramers, "Mukaddasi", *IA*, VIII, 562-563.

MARINA A. TOLMACHEVA

MAKDİSÎ, Muhammed b. Tâhir

(bk. İBNÜ'L-KAYSERÂNÎ).

MAKDİSÎ, Mutahhar b. Tâhir

(المطهر بن طاهر المقدسى)

Ebû Nasr el-Mutahhar
b. Tâhir (el-Mutahhar) el-Makdisî
(ö. 355/966'dan sonra)

İslâm tarihçisi,
filozof ve kelâmcı.

Muhtemelen III. (IX.) yüzyılın sonlarında doğdu. Nisbesinden Kudüs'ün yerlisi veya orada yerleşmiş bir aileye mensup olduğu anlaşılan Makdisî'nin tabakat ve

Makdisî'nin *Ahşenü't-tekâşim* adlı eserinin son sayfası
(Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2971, vr. 90*)

